

вити не вдалося. В цьому бою у полковника Захватаєва було підбито коня, і дальший вихід він робив пішки. На полі бою німці робили обхід, ланцюгом і проїздом на машинах, і частина бійців та командирів, які залишилися на полі бою (без коней), напевно, була взята у полон. В момент відходу полковник Захватаєв пролежав під пластами зжатою жита разом з командиром ОЗАД старшим лейтенантом Чаєвим і одним червоноармійцем з ескадрону охорони штарму 21. Німців було до 60—80 чол. і, напевно, всі п'яні. Під час дальшого руху полковника Захватаєва по маршруту Синяківщина, Хорбиця, Макушиха, Свиридівка, Луценко, Андріївка, Ростишівка, Гадяч — ніяких даних про штарм 21 і Військову раду армії, а також про корпуси армії зібрати не вдалося.

Висновки

Основною причиною (закреслено: «поразки». — Ю. Ш.) оточення чотирьох армій фронту і нездатності 5 і 21 армій до виходу з оточення є надто запізниті прийняття рішення на залишення Києва та вихід з оточення.

Основним і грізним противником, який призвів до втрат боєздатності частинами 21 та 5 армій, виявився не стільки противник, який вийшов на тили, скільки сильна група його військ, що наступала з півночі проти цих армій. Під ударами цієї групи 5 і 21 армії безперервно відкочувалися на південь, весь час зазнаючи великих втрат. Виснаження дійшло до такої межі, що ще до виходу пересувних груп противника в тил 21 і 5 армій, останні майже повністю втратили свою боєздатність. Поява ж дрібних груп мотомехчастин противника в безпосередньому тилу наших військ ще більшою мірою прискорила темпи їх деморалізації. На початок виходу з оточення боєздатність зберегла лише одна 289 сд, яка обороняла район Пирятин.

З оточення виходила безформна і дезорганізована маса, яку становили переважно тили.

Заступник начальника штабу ПЗФ генерал-майор
Баграмян

Ю. О. Шульмейстер (Львів)

До відновлення історичної правди

Доповідна, що публікується вперше, колишнього заступника начальника штабу Південно-Західного фронту генерал-майора Івана Христофоровича Баграмяна, згодом маршала Радянського Союзу про обставини оточення німецькими військами чотирьох армій цього фронту становить особливий інтерес для відновлення історичної правди про одну з найбільш трагічних подій 1941 р.

Відомо, як вплинули на наступні події відхилення Сталіним позиції командування Південно-Західного фронту про відведення військ з напівоточеного Києва та запізнитий дозвіл на відхід, коли кільце оточення замкнулося. Однак, до цього часу залишаються актуальними проблеми викладу та аналізу істинних обставин оточення і наступних подій. В дванадцятитомній історії другої світової війни ці події, по суті, не висвітлені, а лише згадані певними штрихами¹. Ось як розповідається у цьому ж виданні про дії командування та військ

¹ Див.: История второй мировой войны. 1939—1945.— М., 1975.— Т. 4.— С. 85.

Південно-Західного фронту: «Генерал М. П. Кирпонос і штаб фронту втратили управління військами. Розчленовані на загони і групи, війська більше тижня вели тяжку боротьбу в оточенні. Багато з них пробилися через ворожі засони, але десятки тисяч бійців та командирів загинули в нерівних боях з ворогом... Не всім вдалося вирватися з ворожого кільця... 19 вересня за наказом Ставки 37-а армія залишила столицю України»².

Закамуфльована та припудрена героїзмом катастрофа не повинна була протистояти стилю «мудрого керівництва партії, яка ні в чому не помиляється», характерному під час описування не тільки доблесних перемог, а й тяжких поразок. Очевидно тому підсумком київської епопеї є твердження, що в результаті оборони Києва було порушено плани німецького командування і Гітлер був вимушений повернути значні сили групи армій «Центр» з московського напрямку на півдснь³.

У багатотомній історії КПРС, виданій у 1964—1980 рр., небагато-слівний опис київського оточення також надто далекий від дійсності. Автори стверджують: «В середині вересня противнику вдалося відрізати основну частину сил Південно-Західного фронту. Бої в оточенні йшли майже до кінця вересня. Було залишено Київ. Вихід військ фронту з оточення супроводжувався великими втратами в людях і бойовій техніці... Вперта, більш як двомісячна оборона Києва справила великий вплив на наступні події. Вона затримала захоплення ворогом найважливіших районів країни, дала змогу евакуювати на схід сотні тисяч людей, промислові підприємства, культурні цінності»⁴.

Не змінився такий стиль висвітлення і в наступні роки. В «Історії КПРС», виданій у 1985 р., стверджується, що на підступах до Києва «73 дні йшла жорстока битва... Гітлерівці тут втратили понад 100 тис. солдатів та офіцерів. Лише 19 вересня за наказом Верховного головнокомандування радянські війська залишили Київ»⁵.

А як було в дійсності? На наш погляд, доповідна І. Х. Баграмяна, відряжена адресатам через тиждень після вступу німецьких військ у Київ, досить точно відбиває щойно пережите. Адже вона складена учасником найбільш важливих подій, особою, якій за своїм службовим становищем були відомі деякі важливі деталі.

До недавнього часу ця доповідна була недоступною дослідникам. Інакше й бути не могло, оскільки вона спростовує офіційну версію, яка існувала тривалий час. Йдеться не про обставини оточення, а про боездатність оточених військ, протиборство з ворогом.

Історія Великої Вітчизняної війни містить немало свідчень того, як оточені війська гідно билися до найостаннішої можливості. Так було під час оборони Брестської фортеці, Одеси і Севастополя.

Під час київського оточення події розгорталися інакше. І. Х. Баграмян свідчить, що наші війська виявилися небоездатними.

Чому ж була втрачена боездатність? Не беремося відповісти на це питання, воно чекає на дослідників. Цікавою щодо цього є думка І. Х. Баграмяна. В кінці своєї доповідної він констатує, що 21-ша та 5-та армії найбільше постраждали від німецької групи військ, яка наступала з півночі, і що з оточення виходила безформна і дезорганізована маса, яку становили переважно тили»⁶.

Звичайно, доповідна І. Х. Баграмяна є недостатньою для всебічної оцінки подій, але цілком виразно накреслює напрям та масштаби майбутніх досліджень. Цікавим є також збіг викладу ряду подій у ній

² Там же.

³ Там же.

⁴ История Коммунистической партии Советского Союза.— М., 1970.— Т. 5.— Кн. 1.— С. 210—211.

⁵ История Коммунистической партии Советского Союза.— М., 1985.— С. 455.

⁶ ЦАМО СРСР, ф. 229, оп. 161, спр. 103, арк. 1.

та зведеннях головної квартири фюрера, повідомленнях німецьких фронтових кореспондентів.

До майбутніх досліджень належить й питання про кількість військовослужбовців, які були оточені під Києвом і які потрапили в полон. У нашій офіційній історіографії цієї проблеми не існувало, до недавнього часу замовчувалося й питання про радянських військовополонених взагалі. Проте у зведенні головної квартири Гітлера від 27 вересня 1941 р., де підбито підсумки ліквідації угруповання, оточеного під Києвом, повідомляється: «Під час проведення військових дій, при найтіснішій взаємодії збройних сил та авіації, взято в цілому 665 тисяч полонених...»⁷.

Наскільки ці цифри відповідають дійсності? Відповідні дані радянського командування, які є в Центральному архіві Міністерства оборони СРСР, до цього часу недоступні дослідникам. У наведеному німецькому зведенні мова йде про «подвійне оточення» «п'яти радянських армій».

З урахуванням інших трофейних документів, поки що можна констатувати, що йдеться про сотні тисяч радянських бійців, які опинилися у полоні.

Доповідна І. Х. Баграмяна дається за першим рукописним варіантом⁸. Машинописний варіант⁹ вже містить певні зміни.

Одержано 29.06.90.

⁷ Львівські вісті.— 1941.— 28—29 верес.

⁸ ЦАМО СРСР, ф. 229, оп. 161, спр. 103, арк. 1—26.

⁹ Там же, арк. 79—89.